

SÜVEGES GRÉTA

PEREG A FESTÉK, MÁLLANAK A FALAK: EGY EGYKORI ZSIDÓKÓRHÁZ TÖRTÉNETE 1889-TŐL NAPJAINKIG

Talán nincs is olyan ember, akinek ne lenne egy rövid története, egy történetfoszlány, ami az egykori legendás Szabolcs utcai kórházhoz és dolgozóihoz kötne. De amilyen pompával, díszben született meg az intézmény, története olyan csöndben és homályosan vált köddé – először az 1950-es államosítással, majd a 2007-es felszámolásával. Falroncsok, ötödik vakolatréteg és ráépítés alól előszedett stukkódíszítések, málló falak, menthetetlen állagúra romlott épületrészek, a felismerhetlenségig átalakított 130 éves épületek – ez maradt az egykori Szabolcs utcai zsidókórházból.

¶ 2016/17-ben a Narmer Építészeti Stúdióval közös kutatás keretében igyekeztem a régi zsidókórház történetének utánajárni. A kutatás összetettsége és az anyagok szétszórtsága sok esetben meghaladta a lehetőségeinket. Mind a Magyar Zsidó Levéltár, a Török utcai Semmelweis Orvostörténeti Levéltár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye vagy éppenséggel a cfáti Magyar Nyelvterrületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma készséges munkatársainak segítségével a legkülönbébb anyagokba láthattam bele, de minden csak apró mozaikszerű részlet volt, ami nehezen állt össze egy nagy egésszé. A kórház 2007-es bezárását követően pedig mára egy korábbi egészségügyi dolgozókból, ápolókból, orvosokból, más, műszaki szakterületek munkatársaiból létrejött Facebook-csoport ápolja csupán a kórház rendszerváltás utáni időkből való emlékét.

mára egy korábbi egészségügyi dolgozókból, ápolókból, orvosokból, más, műszaki szakterületek munkatársaiból létrejött Facebook-csoport ápolja csupán a kórház rendszerváltás utáni időkből való emlékét

¶ A probléma lényege tehát az, hogy van egy legenda, amit egy Klösz György-felvételből, néhány stukkó- és terazzomaradványból és a végletekig amortizálódott épületek hordozta információmorzsákból lehetett csak összerakni. Ebben a tanulmányban az egyéves kutatás legfőbb eredményeit ismertetem annak fényében, hogy mi volt a zsidókórház jelentősége a magyar zsidó kultúra történetében, és hogy a Narmer

Építészeti Stúdió tervezőinek milyen lehetőségei voltak a múlt átmentésére.

¶ A Szabolcs utcai zsidókórházat, egykori hivatalos nevén a Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Közkórházát 1889. november 17-én avatták fel a Szabolcs és Vágány utca közti korábban mocsaras telken. Az egészségügyi intézmény egykori jogelődje a jóval kisebb kapacitással működő Gyár utca (mai Jókai utca)–Aradi utca sarkán megalapított kórház volt, ha nem vesszük ide az egykori Orczy-ház egészségügyi létesítményeit. Az első felekezeti zsidókórházat még maga Erzsébet királyné és I. Ferenc József is meglátogatta, jegyzi meg számos memoár¹ és Groszmann Zsigmond pesti rabbi az 1933-as májusi *Egyenlőség* lapjain tett történeti összefoglalója.² A kapacitás bővítése, valamint a körút kiépítése miatt azonban költöznie kellett az intézménynek az akkor még igencsak kies és alapvetően nem túl jó hírnek örvendő Szabolcs utcába, Angyalföldre. A mostani Szabolcs utcát a Dózsa György, egykori Aréna út forgalma vágja ketté két különböző világra. Az Arcanum gazdag adatbázisában fellelhető *Pesti Hírlap* lapjai nyomán szerelemfáltésből és bűnözésből elkövetett gyilkosságokat, bűncselekményeket valószínűleg a mai Saxum Kiadó épülete környékén, a mostanra leromlott állapotú bérházak és újonnan épített lakóházak során követték el. A *Pesti Hírlap* egy 1892-es tudósításából azt is megtudhatjuk, felületes betekintést nyerve az utca lakosságának összetételébe, hogy az akkori kolerajárvány idején számtalan Szabolcs utcai napszámot és napszámot nőt gondoztak az Üllői úti barakk-kórházban.³ A kórházi oldala az utcának jóval nagyobb telkek és intézmények által szabdaltszerű terület ma is. Nem véletlen, hogy a mostani XIII. kerületi Rendőrkapitányság is ott található a Lőportárdűlőnek nevezett, egykor katonai célokra használt telekrészen.

¶ A Pesti Hitközség az Aréna út mentén fekvő faiskola egy részét vásárolta fel, az örökségvédelmi hatástanulmány alapján 4192 négyszögöl (15091 m²) területet.⁴ A hitközség által kiírt nyílt pályázat győztese Freund Vilmos műépítész volt. Jeney András, aki doktori munkáját írta róla, ekként ír az építésről a Budapest100 oldalán: „Valóban egy neves és futtatott építésről van szó, mert a Bajcsytól az Oktogonig számtalan

az első felekezeti zsidókórházat még maga Erzsébet királyné és I. Ferenc József is meglátogatta

költöznie kellett az intézménynek az akkor még igencsak kies és alapvetően nem túl jó hírnek örvendő Szabolcs utcába, Angyalföldre

nem véletlen, hogy a mostani XIII. kerületi Rendőrkapitányság is ott található a Lőportárdűlőnek nevezett, egykor katonai célokra használt telekrészen

[1] Strausz Imre: *Zsidó kórházak alapítása és szerepe – különösen 1944/45-ben Budapesten. Emlékezés 50 év múltán (vázlat).* Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Oktatási Bizottsága, Budapest 1995.

[2] Groszmann Zsigmond: *A régi pesti zsidókórház, Egyenlőség, 1933. május 6., 30.*

[3] A kolera Budapesten, *Pesti Hírlap*, 1892.10.16., 286. sz. 6.

[4] Kralovánsszky Réka–Szabó Zoltán: *Múzeum negyed projekt keretében létesülő Országos Múzeumi Raktározási és Restaurálási Központ (Budapest, XIII. kerület, volt OGYK területe) Meglévő épületek részleges bontása és revitalizációja. Örökségvédelmi hatástanulmány. Megrendelő: FAVOR Ingatlankezelő és Szolgáltató Kft. Megbízott: SZAKRA Stúdió Műemléki-Építészeti és Szolgáltató Kft. A.S. MMXIV.*

Bródy Adél Gyermekkorháza, 1920 körül

Szabolcs utca 33-35., a Pesti Izraelita Hitközség Kórháza az 1890-es években
Forrás: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára, jelz.: HU.BFL.XV.19.d.1.07.056

Klász Gy. Budapest
VII. ker. 49.

55. IZRAEL. KORHÁ

ISRAEL. KRANKENHAUS

Ursprüngl. des
Nachdruck verboten.

a paksi születésű
Freund Vilmos
a historizmusok
közül is leginkább
neoreneszánsz
stílusban alkotott

a Pesti Izraelita
Hitközség kórháza
százhusz ágygal
rendelkezett

a tudományos
életben is jelentős
szerepe volt,
minthogy
„a tanár-főorvosok
operációs
egyszersmind
nyilvános előadások
az orvostudomány
jelöltjei számára”

historizáló palotáján bukkanhatunk az Andrássy úti réztábláknak köszönhetően a nevébe. Az, hogy egy ilyen építész építette a hitközség kórházát, mindenképpen jelzésértékű mind a beruházásra és annak jelentőségére való tekintettel.”⁵

A paksi születésű Freund Vilmos a historizmusok közül is leginkább neoreneszánsz stílusban alkotott, de kiemelkedő alkotásai között jegyzik a belvárosi Lipótvárosi Kaszinót, a ma BM Duna Palotaként ismert neobarokk épületet vagy a Kozma utcai zsidó temető szecessziós szertartási épületét.

¶ A Jeney által kórházépítő specialistának is nevezett Freund tervezte Pesti Izraelita Hitközség kórháza százhusz ágygal rendelkezett. A jogelődjének hírnevet szerző és orvoskörökben is tisztelettel emlegetett nevek, mint Stiller Bertalan (belgyógyászat), Báron Jónás (sebészet) és Szily Adolf (szemészet) vittek tovább az intézmény vezetését az új helyszínen. Strausz Imre visszaemlékezése alapján tudjuk, hogy a három főorvos munkáját három alorvos és két segédorvos segítette a kezdetekkor, 1889-ben. 1893-ban megnyílt a járóbeteg-rendelés is, 1895-ben szülészet és nőgyógyászat számára is elkülönítettek egy pavilont. 1898-ra pedig azon kevés magyar kórházak egyike lett, ami rendelkezett röntgenkészülékkel. A kórház építésével kezdődött meg a Szabolcs utca csatornázása és tulajdonképpen urbanizációja is.

¶ A kórház első épületének megnyitójakor hatalmas tömeg előtt mondott beszédet a hitközség nagybecsű elnöke, egyéb pozíciói mellett országgyűlési képviselő is, Wahrmann Mór: „...hitközségünk összességének az érdeme a humanitás e szent hajléka. Létrejött, nem más, mint kifolyása a zsidó vallásos érzés nemes és örvendetes felbuzdulásának, megerősödésének.”⁶ A Chevra Kadisa ötvenezer forinttal támogatta az egyéb adományozók mellett a kórház létrejöttét. Maga az intézmény megfelelt a legmodernebb egészségügyi előírásoknak, továbbá a tudományos életben is jelentős szerepe volt, minthogy „a tanár-főorvosok operációs egyszersmind nyilvános előadások az orvostudomány jelöltjei számára”.⁷ Az egészségügyi szempontok mellett azonban maximálisan kielégítette a kasrutra és a zsidó hitéletre vonatkozó szabályokat is. A benne dolgozó ápolók szigorúan külön tartották

[5] Jeney András:
Freund Vilmos.
Budapest100.
budapest100.hu/
architect/freund-
vilmos/.

[6] Egy új oltár.
A pesti izraelita
hitközség új
kórháza, *Egyenlőség*,
8. 1889. november
24. 1.

[7] Uo., 5.

a „zsiros és tejes evőszereket”⁸, kívülről hozott ételt nem lehetett bevinni a kórház területére. Továbbá a főépület első emeletén egy imaterem is működött. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy a tervezés során „C” épületként megnevezett, eredetileg felvételi épületnek készült további épületben is működni fog egy imaház egy másik intézményág részeként, ami a mostani felújítást követően a helyreállított homlokzat mellett csupasz tégláira bontva őrzi az eredeti beltéri falakat, az egyetlen dolgot, amit menteni lehetett az épület belső világából. Ez utóbbi imaház az OMRRK látogatóközpontjának kiállító- és fogadótereként is működik majd.

a korán elhunyt,
mélyen szeretett
felesége emlékére
egy újabb
intézménnyel,
a Bródy Adél
Gyermekkórházzal
bővítette
a hitközség kórházi
komplexumát

¶ 1897-ben Bródy Zsigmond, a *Neues Pester Journal* tulajdonos-főszerkesztője, 1896-tól főrendházi tag, költő és számos Jókai-mű németre fordítója a korán elhunyt, mélyen szeretett felesége emlékére egy újabb intézménnyel, a Bródy Adél Gyermekkórházzal bővítette a hitközség kórházi komplexumát. A kórház fogadóépületében, ahogy ezt a *Budapesti Hírlap* tudósítójának megnyitóról írt összefoglalója is jegyzi, egy fehér carrarai márványszobor emlékeztetett a névadó, Bródy Adél személyére. A szobor felkutatása az egyik legnagyobb kihívás volt, de számtalan gyűjteményi vezetőt kérdezve, nyilvántartásokat átböngészve sem leltünk az alkotásra. Tóth Ferencnek, a Szépművészeti Múzeum 1800 utáni Gyűjtemény főmuzeológusának legvalószínűbb feltételezése szerint Tilgner Viktor Bródy Adél-szobra a második világháború harcaiban sérülhetett meg, amikor az a fogadóépületből már valószínűleg kikerült a kertbe.

A szülészeti-
nőgyógyászati
osztály
1905-ben,
majd 1910-ben
a Weiss Alice
Gyermekágyas
Otthon nyílt meg

¶ A kórház története nem áll meg ugyan 1897-ben, a következő épületek azonban a jelen Liget-projekt keretében megvalósuló intézmények szempontjából kevésbé lesznek fontosak. A szülészeti-nőgyógyászati osztály 1905-ben, majd 1910-ben a Weiss Alice Gyermekágyas Otthon nyílt meg Quittner Zsigmond tervei alapján. Weiss Manfréd felesége korai halálának emlékére nyitja meg és biztosít ingyenes ellátást a szülőotthon lakóinak. Magáról az intézményről már 1908-ban értékes információkat közöl az *Egyenlőség* lapja, miszerint is a csepeli Weiss család által az alapítványi munkával a Pesti Izraelita Nőegyletet bízzák meg. Továbbá, hogy 234 ezer korona értékben

A korábban imaházként szolgáló épület ma az OMRRK látogatóközpontja
Forrás: Városliget Zrt.

támogatja az elhunyttról elnevezett intézményt özvegye, a csepeli Weiss Manfréd maga. Az akkori VI. kerületi Szabolcs utca és Bókay tér sarkán létrehozandó „szegény gyermekágyas asszonyok otthonáról”⁹ van szó.¹⁰ Utóbbi tér már nem létezik a kórházkomplexum kiépülésével a fokozatosan felvásárolt telkek összeolvadása miatt. A Weiss Alice gyermekágyas ottlont Kaszab Aladár és felesége, Józsa adományából 1925 májusában megszületett járóbeteg-ellátással foglalkozó Kaszab Poliklinika megnyitása követte. Román Miklós és Román Ernő épülete 1924-ből jelenleg a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ Toxikológiai Szakértői Intézetnek ad helyet. A korábbi belgyógyászati épületekben pedig részlegesen a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei keretén belül hajléktalan emberek orvosi ellátásával foglalkoznak.

[9] Rövidhír a Budapesti Hírlap 1907. február 26-i számából.

[10] Egyenlőség, 1908. május 31. vasárnap, 7.

A KÓRHÁZ MINT EGYHÁZI ÉS ÁLLAMI ÜGY

¶ A 19. század utolsó két évtizedében lesz a vallási hittételből az erősödő urbanizáció miatt közérdek egy egészségügyi intézmény létrehozása és működtetése. Ezt nevezik közegészségügyi urbanizációnak, amikor is az egyházaknak megújult szerep jut az egészségügy fejlesztésében. Idővel érdekes módon éppen az egyházak lesznek a híd a közügy és egészségügy két szférája között. Ebben a magádonációkból felépített, majd közfeladatokat ellátó rendszer létrehozásában élen járt a magyar zsidó vállalkozói közeg. Legyen szó a Bródy, a Hatvany-Deutsch, vagy az életrajzi ihletésű könyvek és budapesti sétatúrák témájának egyik főszereplője, a csepeli Weiss család felfoghatatlanul fontos érdemeiről. De ugyanezt a polgári felelősségtudatot mutatja számtalan századfordulós vállalkozó, mint Emil Gerbeaud dolgozói érdekeiért végzett szociális tevékenysége.

¶ A kórházak zsidó hitközségi és magánalapítványi fenntartásúak voltak, de zsidók és keresztények felekezeti különbség nélkül egyaránt látogathatták azokat. Mint ahogy írják a Bródy Adél gyermekkórház megnyitásáról: „A gazdag emberek sokadalma a szegény népnek is ünnepe volt ma. Az új kórház az ünnep után nyomban átadták rendeltetésének s szegény

ezt nevezik közegészségügyi urbanizációnak, amikor is az egyházaknak megújult szerep jut az egészségügy fejlesztésében

zsidók és keresztények felekezeti különbség nélkül egyaránt látogathatták azokat

beteg gyermekeket valláskülönbség nélkül a napnak bármely órájában fölvesznek.”¹¹ A megnyitó szövegek, tudósítások és alapító dokumentumok egyaránt tanúságtételei a klasszikus neológ hitvallásnak, zsidóként is magyarnak lenni és magyar ügyként szolgálni közügyeket. Néhol talán van benne egy erőltetett nemzeti fenhang, amely a nemzethez tartozás ígéretére áhítozott. Ennek a mecenatúrának azonban ezen bonyolult identitás megfogalmazásán túl is fontos társadalomtörténeti jelentősége van, mind a múltban és mind a jelenben.

¶ A Bródy Adél gyermekkórház esetében is jól követhető, hogy hitközségi akarattal és pénzügyi támogatással, valamint jelentős magándonációkból milyen fontos, alsó- és középosztályt egyaránt kiszolgáló közegészségügyi, nem mellesleg kutatóintézményt sikerült létrehozni. Ezekben a hitközségekben és magánemberekben nem pusztán jóakarattal, hanem felelősségtudattal párosul a súlyos magánvagyon bírása. Ennek a tisztán erős, felső középosztálybeli felelősségtudatnak egy példája a Szabolcs utca tulajdonképpen a második világháborúig.

a tisztán erős, felső középosztálybeli felelősségtudatnak egy példája a Szabolcs utca tulajdonképpen a második világháborúig

¶ A háború végén a Gestapo által elfoglalt és a hirtelenjében a dolgozók által kimenthető eszközökkel átköltöztetett és a gettó területén, a mai Wesselényi utcai iskolában tovább működő kórház története nagyban meg fog változni.¹² A kórházat 1950-ben államosítják, és utána kiemeltségét őrizve, de zsidóságát már csak burkoltan mentve folytatja működését az intézmény. Erről a burkoltságról, erről a ki nem mondott zsidóságáról ír egyszerűen és megejtően Dobos Anna, vagy ahogy talán sokan ismerik, Panni, az egykori Szabolcs utcai kórház nagyszerű gyermekorvosa családtörténeti-szakmai memoárjában, a *Zárójelentésben*.¹³

a kórházat 1950-ben államosítják, és utána kiemeltségét őrizve, de zsidóságát már csak burkoltan mentve folytatja működését az intézmény

¶ „Amikor én odakerültem, a kórház néhány tekintetben még mindig Zsidókórház volt. Elég sokan dolgoztak itt a régi gárdából, de az újak is átvették az alaphangot. Azon kevés helyek egyike volt ez, ahol a zsidó – nem zsidó kérdése nem volt tabu téma. [] Ekkortájt történt, hogy egy városi telefonhívás a kórházi központ hibája miatt egy mellékállomásra futott be. A betelefonáló idős hölgy, a régi szokásnak engedve, zavarában megkérdezte: „Zsidókórház?” „Már vegyesen vagyunk!”

[11] A Bródy Adél gyermekkórház, *Budapesti Hírlap*, 1897. május 10., 130. sz. 3.

[12] A mai Wesselényi utcai iskola falán ma is megtalálható a még a Népjelölti Minisztérium által felhelyezett feketemárvány emléktábla, ami ugyan a szocializmus kódolt nyelvén, de a Szabolcs utcai orvosok és ápolók gettóbeli heroikus működésének állít emléket.

[13] Dobos Anna: *Zárójelentés*. Syllabus Könyvkiadó, Budapest 2011, 112–113.

– hangzott a válasz. Ha valami mégis zavart ebben az idillinek tűnő közegben, az volt, hogy úgy éreztem, itt bizonyos zsidó elkülönülés és összetartás érvényesül. Ennek bizonyítékát láttam abban a képtelen, de egyáltalán nem nevetni való esetben is, amikor az egyik ápolónő azt kezdte terjeszteni magáról, hogy zsidó, mert úgy gondolta, így majd valamiféle előnyösebb helyzetbe kerül.”

vállaltan büszke hitközségi, a judaizmust alapvetően vallásként tisztelő kontextust hogyan szakítja meg a két világháború közötti időszak és a holokauszt, és miként lesz az tabutéma

¶ Dobos Panni érzékenyen tapint rá történeteivel arra, mi is változott meg a háborúval. Hogy a vállaltan büszke hitközségi, a judaizmust alapvetően vallásként tisztelő kontextust hogyan szakítja meg a két világháború közötti időszak és a holokauszt, és miként lesz az tabutéma. Továbbá, hogy a kórház zsidósága a nagy intézményrendszerek, erős és befolyásos hitközségek megszűnésével miként redukálódik egy feszültségekkel teli, személyes etnikai identitáskérdéssé. Így lesznek szívszorogató dokumentumok a háború utáni önéletrajzokból is.

életrajzi adat lesz az egyetem és szakmai gyakorlatok mellett a munkaszolgálat, a tábor, mint néhány év kiesés

¶ A Magyar Zsidó Levéltárban szórványosan található anyag a kórházról. Egy-egy szállítólevél a kórházba leszállított kóser húsról, néhány hivatalos nyomtatvány és a második világháború után jelentkező orvosok életrajzai, hiányos dokumentumai. Talán ha hét darab önéletrajz, ami megmaradt az utókornak. A dokumentumokban azonban megrendítő, ahogy hétköznapivá lesz a tragédia, ami még ott, az adott jelenben fel sem fogható egészen. Életrajzi adat lesz az egyetem és szakmai gyakorlatok mellett a munkaszolgálat, a tábor, mint néhány év kiesés. Ott úgy tűnik, mintha vissza lehetne rázódni a hétköznapokba. Mint ahogy Nádas Péter írja a *Világló részletek* című regényében: „...ám két évvel a holokauszt után a nagyanyám konyhájában mosakodva még senki nem gondolt arra, hogy holokausztot élt volna át. Az ostrom után még sokáig csak pesti szó volt rá, hogy mi történt. Budapesten az ember az ostromban halt meg, vagy az ostromot élte túl. Ezzel a szóhasználattal a budapestiek mintegy a természeti törvényszerűségek kategóriái közé emelték a háborút és a genocídiumot, azaz egy népcsoport szervezett és tömeges legyilkolását. Ostrom. Ez volt rá a főnév és fedőnév.”¹⁴

¶ Az államosítást követően lassan alakult a mostani generációk által legendássá lett Szabolcs utcai intézménnyé. Orvos-

[14] Nádas Péter: *Világló részletek* I. Jelenkor Kiadó, Budapest 2017, 449–450.

Feltárt és megmentett terazzomaradvány az egykori imaház épületéből
Fotó: Lovas Klára, Narmer Építészeti Stúdió

Feltárt és megmentett terazzomaradványok az egykori imaház épületéből
Fotó: Lovas Klára, Narmer Építészeti Stúdió

továbbképző Intézet lett 1956-ban, 1974-ben pedig egyetemi intézetté vált. A kutatóintézmény jellege tartotta továbbra is térképen a helyet, ami aztán 1992-ben Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem néven működött egy kis ideig, mígnem 1998-ban a nagy riválishoz, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemhez csatolták. 2007-ig működött Országos Gyógyintézeti Központként, amikor is a megosztó kórházbezárások részeként megszüntették.

MI MARADT MEG AZ INTÉZMÉNYBŐL, AZ ÉPÜLETEKBŐL?

¶ Számptalan memoár és visszaemlékezés, mint a korábban említett Strausz Imre, Földes Gyula, Dobos Anna emlékiratai vagy Préda István összegző munkája a Szabolcs utcai belgyógyászatról¹⁵ bizonyítják, hogy a Pesti Izraelita Hitközség kórházának jelentősége abban rejlett, hogy nem csupán egy korszerű egészségügyi intézmény volt, hanem az orvostudományos-kutató munkában is otthonosan mozgó, kellően tájékozott orvosgárdával dolgozott. Utóbbira bizonyították az egykori zsidókórház meglehetősen hanyattatott sorsú könyvtára. Tamási Balázsnak köszönhetően megismerhettem a Grósz Andor szemész professzor közreműködésével 2008-ban az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemnek ajánló Szabolcs utcai gyűjtemény egy részét. A zömében profilidegen, 1200 orvosi szakkönyvet tartalmazó hagyatékot a törzsállománytól elkülönítve kezelik, és 2013-ban készítették róla egy hozzáférhető külön nyilvántartást. Az egykori zsidókórház magyar zsidó orvosai akkor legmodernebb szakkönyveinek és lapjainak gyűjteménye mára orvostörténeti hagyatékknak minősül, miközben a pesti hitközség története egy megmaradt mozaikjának is tekinthetjük. És itt felmerülhet a jelenkorra oly jellemző ügyek skatulyázásának esete is, hogy ezt most orvostörténeti szakmai vagy hitközségi kultúrtörténetként kezeljük-e.

¶ Egyik sem lesz helyes megközelítés. Egészen egyszerűen ez magyar ügy. Magyar zsidó orvosok magyar egyetemen tanultak, hogy magyar orvosi diplomát szerezzenek, és magyar

*a Pesti Izraelita
Hitközség
kórházának
jelentősége abban
rejlett, hogy nem
csupán egy korszerű
egészségügyi
intézmény volt,
hanem
az orvostudományos-
kutató munkában is
otthonosan mozgó,
kellően tájékozott
orvosgárdával
dolgozott*

*az egykori
zsidókórház
magyar zsidó
orvosai akkor
legmodernebb
szakkönyveinek
és lapjainak
gyűjteménye mára
orvostörténeti
hagyatékknak
minősül, miközben
a pesti hitközség
története egy
megmaradt
mozaikjának is
tekinthetjük*

[15] Préda István (szerk.): *Belgyógyászat, kardiológia a Szabolcs utcában 1889–2005. Zsidókórház, orvostovábbképző, egyetem. História Alapítvány, Budapest 2005.*

intézményben magyarul magyar betegeket gyógyítsanak. Az épület, amely az egész intézményből, annak szelleméből és számtalan ember munkájából megmaradt, pontosan ezt, a bonyolult sokféleség történetét jeleníti meg. Az egykori kórházépületek újrahasznosulása néprajzi és szépművészeti alkotások gyűjtőhelyeként párhuzamos, elmúlt valóságok őrzője lesz, így megtestesítve részben a foucault-i heterotópia fogalmát a tér és benne a több és teljesen más szálon hozzá kapcsolódó történetek együttállásával.¹⁶ És ezeknek a múltba vezető, több szálon futó valóságoknak lett megőrzője, átvivője a Narmer Építészeti Stúdió tervezőinek munkája.

¶ Az eredeti kórházi épületekből, minden későbbi hozzátoldás lebontásával nem sok maradt az építészek elmondása alapján. Az épületek egy részét alaposan átalakították, elbontották bizonyos részeit, megsemmisültek az egykori párkányok, díszítmények, az eredeti térrendszer felismerhetetlenné vált. A padlókat újraburkolták, a nyílászárókat kicserélték. Még eredeti tervrajz sem segítette a munkát. Ami menthető volt, azt a következő képsorok tanúsága alapján integrálták az új épületekbe. Ilyen értékes részei lettek a múlt megidézésének a le nem csiszolt, egykori falfirkák, a mára régészeti leletnek is számító, akár százéves karcolatok a kórház épületein. „Mátyus Jenő és Syposs Zoltán barátok 1918. IV. 10.” vagy „Magyar Zoli 1974. VIII. 17.” A téglákat és jegyzeteiket amúgy sem lehetett igazán megbolygatni, mert lecsiszolásukkal elvesztették volna védőrétegüket. De mindezen túl fantasztikus időkapszulának tűnnek a ma is létező, mondhatni kezdetleges graffitik, amelyeket a jelenben inkább bosszankodással tekintünk egy-egy épület falán vagy az iskolapadon. Egy ennyire hiányos történet feltárásánál pedig így lesz emléknymom, a dátumok pedig kötelékek a beláthatatlanul messzinek tűnő régmúlthoz.

¶ A kevés megőrizhető emlék között van egy megmentett stukkó részlete a mai nevén „C” épület központi teréből is. A felvételi épületnek készült, majd csecsemőosztályként is funkcionáló egykori kórházi tér imaházként is működött, és a sokszorosan átépített, öt-hat vakolat- és festékréteggel lefedett bontás alól

a le nem csiszolt,
egykori falfirkák,
a mára régészeti
leletnek is számító,
akár százéves
karcolatok a kórház
épületein

fantasztikus
időkapszulának
tűnnek a ma is
létező, mondhatni
kezdetleges graffitik

[16] Michel Foucault: *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Architecture/Movement/Continuité October 1984 (Des Espace Autres, March 1967 Translated from the French by Jay Miskowiec).

ez a megmaradt stukkórészlet emlékeztet az egykori szakrális funkcióra. A megmentett tárgyi emlékek ilyesfajta töredékessége is a múlt törekenységére emlékezteti az embert. Arról nem is szólva, hogy egy mindenkit fogadó kórházban mégis jutott kellő tér a judaizmusnak és annak a kórház falain belüli megélésének. Ez a tér fogadó- és kiállítótérként működik majd az OMRRK új intézményében, kellően kapcsolódva a múzeumi kiállítótér „szekuláris szakralitásához”.

¶ Továbbá ilyen elmaradhatatlan emlék az épületekben meg nem tartott, de az építészek által megőrzött néhány eredeti teraszocsonk a padlóból. Ezek egy része *anastylosisként* visszakerült a bejárat padlójába, míg más részük töredékként létezik.

¶ A Liget-projekt keretében született meg a terv, hogy a Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria és a Néprajzi Múzeum műtárgyraktára, restaurátor- és kutatóközpontja legyen a már jól leírt, egykori kórházi terület. 2019 májusában volt az OMRRK, az Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ szakmai átadója. Azóta folyik az épületkomplexum múzeumtechnikai felszerelése, várhatóan 2020 őszén megindulhat a költözés. A világviszonylatban is kiemelkedően korszerű központ számos tervezési, egyeztetési szakaszon ment keresztül, amelynek során az építészek, beruházók, kivitelezők és a majdani használók – a Néprajzi Múzeum, az Új Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum – szakmai szempontjait kellett összehangolni.

¶ Amiben feltétlen előrelépést látnak mindkét múzeum kollégái, az a műtárgyvédelem lehető legjobb körülményeinek biztosítása, továbbá a restaurátor-műhelyek létrejöttével és megfelelő felszerelésével egy korszerű szakmai munkának helyt adó infrastruktúra kialakítása. A Néprajzi Múzeum esetében a 210 ezer tárgynak jóformán 85%-a kerül majd az OMRRK öt raktárszintjére a törökbálinti és a Kossuth téri raktáraiból, tudtam meg Schleicher Veronikától, a Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Főosztály vezetőjétől, valamint Szekrényesy Réka gyűjteménykezelőtől. Mint hozzátették, az új létesítmény néprajzos részlege a Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központja elnevezéssel fog működni. Nem elhanyagolható módon pedig külsősök számára is sokkal könnyebb

*világviszonylatban
is kiemelkedően
korszerű központ*

*a műtárgyvédelem
lehető legjobb
körülményeinek
biztosítása, továbbá
a restaurátor-
műhelyek
létrejöttével
és megfelelő
felszerelésével egy
korszerű szakmai
munkának helyt
adó infrastruktúra
kialakítása*

hozzáférhetőséget és kutatási lehetőséget biztosít majd az egy bázison két különálló gyűjteményt magában foglaló OMRRK új létesítménye.

¶ 1905-ben az *Egyenlőség* januári lapjában jelent meg egy rövidke írás a kórházról a százéves alapítási jubileuma kapcsán. A rövidhírek között olvasható írás arról szól, hogy 1805-ben miként kezdte meg működését a hitközség Kereszt, később Kazinczy utcai kórháza hét beteggel, és miként lett az akkorra negyvenezer beteget ellátó intézmény. „Százéves tehát az a felséges intézmény, mely még a pesti hitközség szép institúciókban annyira gazdag jótékonyági-listájáról is kiemelkedik. Mennyi munka, mennyi fáradság kellett, hogy verejtékét hullassa, míg ebből a hét beteget magába fogadó házacska-ból a mai kórház-csoport válhatott. Mert a pesti izr. hitközség a Hatvany-Deutsch Sándor kétszázézer koronás alapítványából most létesítendő nő-gyógyászati pavilont beleszámítva, kilenc kórház-palotának tulajdonosa. A nagy kórháznak öt, a gyermekkórháznak négy palotáját értve bele, mind a kilenc: temploma az irgalomnak és katedrája a legmodernebb orvostudománynak, mely nem csak a zsidóságnak, de magának Pest városának is dicsőségére válik.”¹⁷

¶ A Narmer Építészeti Stúdió munkája ezért is olyan jelentős, mert mind a zsidó intézmény, mind pedig a legendás kórház emlékét a térbe emelte, és láttatni enged mindazt, amit az elmúlt száz év átalakításai, rombolásai láttatni engednek a nagy múltú hitközségi-egészségügyi intézmény néhány korszakából. Az már az új intézmény lehetősége, hogy mennyire sikerül ezt a városi tér és kulturális élet integráns részévé emelni.

mind a zsidó intézmény, mind pedig a legendás kórház emlékét a térbe emelte, és láttatni enged mindazt, amit az elmúlt száz év átalakításai, rombolásai láttatni engednek a nagy múltú hitközségi-egészségügyi intézmény néhány korszakából

[17] „A zsidókórház száz esztendősi jubileuma”, *Egyenlőség*, 1905. január 1., 9.

Az alábbiakban szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik személyes hozzájárulása nélkül ez a kutatás nem jöhetett volna létre vagy csupán kevésbé eredményes formában: Dobos Panni, Földes Gyula, Szepesi János, az egykori Országos Gyógyintézeti Központ munkatársaiból álló Facebook-csoport tagjai, Naomi Singer, a cfati Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma munkatársa, György Péter, Vasáros Zsolt és a Narmer Építészeti Stúdió munkatársai.

A müncheni Central Collecting Point az egykori pártházban, 1945-ben